

**Odnowienie duszpasterstwa greckokatolickiego
w Polsce 1956-1957 (dokumenty),
zebrał i oprac. I. Hałagida,
„Bazylikańskie Studia Historyczne”, t. 1, Warszawa 2011, ss. 374**

Tematyka Kościołów mniejszościowych w Polsce cieszy się dużym zainteresowaniem badaczy. Wymownym tego przejawem było między innymi ukazanie się w 2010 roku opracowania Jarosława Kłaczkowa dotyczące Kościoła ewangelicko-augsburskiego (J. Kłaczkow, *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1945-1975*, Toruń 2010). W nurt ten wpisuje się także publikacja Igora Hałagidy poświęcona fragmentowi z dziejów Kościoła greckokatolickiego w naszym kraju. Igor Hałagida jest badaczem, który od wielu lat zajmuje się omawianą problematyką. Jego zainteresowania obejmują między innymi zagadnienia związane z przesiedleniami ludności ukraińskiej na Ziemię Zachodnie i Północne oraz funkcjonowaniem Kościoła greckokatolickiego w Polsce (zob.: I. Hałagida, *Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947-1957*, Warszawa 2003; *idem*, „Szpieg Watykanu”: kapłan greckokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896-1977), Warszawa 2008; *idem*, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła greckokatolickiego w PRL (etapy i próba ogólnej charakterystyki)*, [w:] *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945-1956*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2010, ss. 157-210).

Warto zwrócić uwagę, że prezentowana publikacja ukazała się w „Bazylikańskich Studiach Historycznych”, których idea wydawania zrodziła się w 2009 roku. Nawiązuje ona do serii źródłoznawczej „Zapiski Zakonu św. Bazylego Wielkiego” ukazującej się od 1924 roku, a następnie odnowionej w 1949 roku przez historyków i archiwistów z zakonu bazylianów w Rzymie. Redakcja pisma zapowiada, co należy uznać za pozytywny element dla dalszego poznania skomplikowanych dziejów Kościoła greckokatolickiego, dalsze publikowanie dokumentów, wspomnień i innych materiałów źródłowych, znajdujących się zarówno w archiwach krajowych, jak i zagranicznych. Bez wątpienia dotychczasowy brak wiedzy prowadził do powstawania różnego rodzaju uproszczeń i stereotypów dotyczących działalności tego Kościoła.

Recenzowana książka składa się z dwóch części: wprowadzenia oraz zbioru dokumentów poświęconych trudnemu okresowi budowy struktur parafialnych Kościoła greckokatolickiego w powojennej Polsce. W obszernym wprowadzeniu autor przedstawił proces likwidacji duszpasterstwa greckokatolickiego w latach 1946-1947 oraz jego odnowienia w okresie 1956-1957. Ten fragment opracowania powstał, jak podkreśla I. Hałagida, w oparciu o wcześniejsze publikacje autora, a także nowe ustalenia poprzedzone kwerendą archiwalną i biblioteczną. Polityka władz polskich wobec

kwestii grekokatolickiej w omawianym okresie była wypadkową działań podejmowanych wobec tego Kościoła i jego wiernych na terenie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W procesie tym negatywną rolę odegrały także Rosyjski Kościół Prawosławny (patriarcha moskiewski Aleksy I uważał katolickie Kościoły wschodnie za zagrożenie i element konkurencji wobec Cerkwi prawosławnej) oraz Kościół prawosławny w Polsce (akcja misyjna wśród grekokatolików podjęta przez metropolitę Makarego w pierwszej połowie lat 50.). Następstwem działań likwidacyjnych wobec Kościoła grekokatolickiego w ZSRR (tzw. „sobór” lwowski z 8-10 marca 1946 r.) była likwidacja jego hierarchii i struktur administracyjnych w Polsce. Jak stwierdza I. Hałagida, „sobór” lwowski „[...] stał się swoistym wzorem do naśladowania dla innych państw komunistycznych, w granicach których istniały struktury Kościoła grekokatolickiego”, oczywiście dostosowując taktykę do lokalnych warunków (s. 25). W Polsce jego likwidację starano się powiązać z przesiedleniami ludności ukraińskiej w latach 1944-1947, których zwieńczeniem była akcja „Wisła”. W ocenie władz komunistycznych po 1947 roku problem Kościoła grekokatolickiego w Polsce został rozwiązany.

W dalszej części wprowadzenia autor przedstawił działalność duchowieństwa grekokatolickiego, które pomimo zakazu pracy duszpasterskiej podejmowało tę posługę „przy drzwiach zamkniętych”, odprawiało tajne nabożeństwa w prywatnych domach. Dzięki działalności księdza Mirosława Ripeckiego w Chrzanowie koło Ełku urządzono kaplicę, która była jedyną istniejącą tego typu placówką w Polsce w pierwszym 10-leciu po akcji „Wisła”. Półlegalnie odprawiane były także nabożeństwa, początkowo w Nowym Dworze Gdańskim, a następnie w Cyganku. Celebrowane nabożeństwa odgrywały ważną rolę w życiu przesiedlonej ludności. Spotkania przed liturgią spełniały istotne funkcje integracyjne wśród Ukraińców. Placówki te stanowiły fundament pod późniejszy rozwój życia religijnego grekokatolików.

Działalność duchownych grekokatolickich podejmujących pracę duszpasterską wśród wiernych spowodowała represje ze strony władz. W pierwszej połowie lat 50. aresztowani zostali między innymi ksiądz Bazyli Hrynyk, Mikołaj Deńko oraz ojcowie bazylianie Paweł (Piotr) Puzkarski i Pasywa (Piotr) Szewaha.

Odnowienie duszpasterstwa grekokatolickiego nastąpiło w drugiej połowie lat 50. Słusznie I. Hałagida zaznacza, że przełomowymi wydarzeniami w powojennych dziejach Kościoła grekokatolickiego w Polsce było nieformalne uznanie i tolerowanie grekokatolików przez władze komunistyczne oraz decyzje podjęte przez prymasa Stefana Wyszyńskiego wiosną 1957 roku. Należy przyjąć, że w ówczesnych uwarunkowaniach politycznych (i na obecnym stanie wiedzy) było to maksimum tego, co mógł uzyskać *de facto* nieistniejący prawnie Kościół. Jednocześnie umożliwiło rozpoczęcie

budowania struktur parafialnych. Jak po latach symptomatycznie stwierdzał ksiądz Stefan Dziubyna: „Wyszliśmy z pełnego niebytu, wracaliśmy do życia, o co staraliśmy się przez 10 lat pełnego przemilczywania przez wszystkich” (s. 99-100). Możliwości odbudowy Kościoła greckokatolickiego w Polsce należy rozpatrywać także w szerszym aspekcie jego funkcjonowania w krajach bloku wschodniego (prześladowania w ZSRR i Rumunii, utrudnienia i ograniczanie jego działalności w Czechosłowacji po 1968 r.).

W drugiej części I. Hałagida zebrał 103 dokumenty, które ilustrują proces odnowienia duszpasterstwa greckokatolickiego w drugiej połowie lat 50. ubiegłego wieku. Był to okres ważny dla funkcjonowania tego Kościoła. Powstające parafie zapewniały podstawową posługę religijną dla ludności przesiedlonej w ramach akcji „Wisła” na tak zwane Ziemie Odzyskane. Jednocześnie stawały się istotnym elementem integrującym społeczność grekokatolików. W późniejszym okresie stanowiły także ważny czynnik kulturotwórczy i tożsamościowy.

Szczególnie interesujące są dokumenty dotyczące prób odnowienia duszpasterstwa greckokatolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych, w tym i na terenie obecnego województwa lubuskiego. Pozwalają one odtworzyć etapy budowy struktur parafialnych oraz proces aktywności społecznej duchowieństwa i wiernych. Ukazują relacje z lokalnymi władzami oraz z Kościołami: rzymskokatolickim i prawosławnym. Dotyczy to również obszarów południowo-wschodnich Polski.

Opublikowany zbiór dokumentów ukazuje skomplikowany proces odnawiania duszpasterstwa greckokatolickiego; etapy erygowania parafii, stosunki na linii: duchowni – władze wyznaniowe, duchowni – wierni oraz wierni – władze wyznaniowe. Z zebranych materiałów źródłowych wyłania się także znacząca rola duchownych greckokatolickich w całym procesie odbudowy życia religijnego (m.in. ks. Stefana Dziubiny, Bazylego Hrynyka, Mirosława Ripeckiego, Włodzimierza Hajdukiewicza, Emiliana Kaleniuka czy Piotra Maziara).

Recenzowana publikacja jest istotna dla poznania dziejów Kościoła greckokatolickiego w Polsce. Wynika to z braku podstawowych źródeł oraz niewielkiej liczby opracowań monograficznych oraz prac mających walor syntezy poświęconych tej, tak doświadczonej w powojennym okresie, wspólnoty religijnej. Stanowi cenne kompendium i solidne źródło wiedzy o procesie odnawiania duszpasterstwa greckokatolickiego w Polsce w drugiej połowie lat 50.